

a norvég Asak leletei között is hasonlóságot vélnek felfedezni. A X. század derekán a kereszténység hivatalosan is elfogadottá vált, jóllehet nem minden társadalmi körben egyformán, hiszen a gazdag sírmellékletes temetkezések még vitatott ideig folytatódtak. Ez leginkább azzal magyarázható, hogy a dán politikai-társadalmi viszonyok stabilizációja mentén igény merülhetett fel a közhatalom temetkezésbeli megnyilvánítására. Ugyanakkor a kereszténység erre nem adott megfelelő alternatívát, hiszen pozitív fogadtatása ellenére nem rendelkezett olyan nyelvezettel, amellyel a társadalmi kiváltságokat a szokott módon meg lehetett volna jeleníteni.

A viking régészeti anyag bemutatása és elemzése a magyar honfoglalás-kori kutatás számára is érdekes, sokszor hasznosítható párhuzamot jelent és megfontolandó kutatási szempontokat vet fel.

Haramza Márk

CHRISTINE GRIEB

SCHLACHTENSCHILDERUNGEN IN HISTORIOGRAPHIE UND LITERATUR (1150–1230)

(*Krieg in der Geschichte*, Bd. 87. Schoeningh Ferdinand GmbH, Paderborn, München, Wien, Zürich, 2015. 346 o. ISBN: 978-35-0678-136-9)

A háborút kultúrtörténeti szempontból is vizsgáló sorozat, a *Krieg in der Geschichte* újabb középkori kötetének kézírata is a Regensburgi Egyetemen született, Hans-Henning Kortüm¹ irányításával 2013–2014-ben. A sorozat korábbi kötetei sem ismeretlenek a magyar olvasóknak, hiszen Martin Clauss munkáját ismertettük.² A mostani mű száz év elbeszélő és szépirodalmi forrásainak a csataleírásait tekinti át, s próbálja kitapintani a két műfaj közötti hasonlóságokat és különbségeket, miközben egy gondosan felépített szempontrendszer (hősök, ellenfél, egyszerű harcosok és egzotikus mellékszereplők mint szörnyek, harci cselekmény, erőszak, taktika, hadicsel, menekülés és visszavonulás, a csatater birtokbavétele, harci beszédek, fegyverzet, lovak, természeti jelenségek, erőszak és annak áldozatai, isteni beavatkozás és csaták liturgiája, a résztvevőkre és áldozatokra vonatkozóan számadatok) alapján igyekezik a leírások forrásértékét vizsgálni, leginkább azt relativizálni a visszatérő toposzok azonosításával és az elbeszélések szerkezetének összehasonlításával. A kötet időhatárainak megválasztása a nyugati udvari irodalom fénykorával esik egybe, amit a világi megrendelők és közönség előtérbe kerülése éppúgy jellemez, mint az irodalmi és a történeti műfajok elkülönülése. A szerző a címben ugyan nem szűkíti a bevont források körét, de gyakorlati okokból a latin és német (középfelnémet) nyelvűeket veszi alaposabban górcső alá. Ugyanakkor mellőzi az itáliai forrásokat és a rimes krónikákat. Kár, hogy a választott időkeretbe a stájer *Rímeskrónika* nem fért volna be, pedig a közép-európai események szempontjából rendkívül fontos lett volna. A tárgyalt források közül magyar hadtörténeti szempontból – az egyébként a kötet szempontjából szintén kései, a XII. század második feléből származó – a *Pöhlde évkönyvének* (*Annales Palidenses*) a merseburgi (riadei) csatára vonatkozó részletei érdekesek. Ezt Gombos Albin közölte „Catalogus”-ában, a magyar nyelvű forráskötetéből mégis ki szokták hagyni, tekintettel annak kései keletkezésére, s a forrás mesés epizódok iránti vonzódására. A forrást számos alkalommal idézi a szerző, hiszen az jó példa arra, hogy a vezér, ez esetben I. Henrik az ellenség könyörtelen kiirtására bízhatja katonáit (Tötungskompetenz des Helden), illetve az ellenfélen aratott győzelmet a szöveg kizárólag neki tulajdonítja.

A bevezető fejezetekben az elemzés elméleti alapjait járja körül, a források történetiségének és forrásértékének a meghatározásával, a műfajok, a szerzők társadalmi helyzete, műveltsége és a befogadó közönség jellemzőinek felrajzolásával. Rögtön meg kell jegyeznünk, hogy jelen munka

¹ Vö.: Hans-Henning Kortüm: *Krieg im Mittelalter. Hadtörténelmi Közlemények*, 116. (2003) 2. sz. 606–607. o.

² Martin Clauss: *Kriegsniederlagen im Mittelalter. Darstellung – Deutung – Bewältigung*. (*Krieg in der Geschichte*; Bd. 54.) Paderborn etc., 2010. *Ism.: Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011) 2. sz. 631–633. o.

tudatosan figyelmen kívül hagyja a leírt harci események történeti körülményeit, az azokra vonatkozó hadtörténeti irodalom eredményeit (talán egy, az 1176-os legnanói csata kivételével). A kötet célkitűzéseivel ugyanakkor egybevág, hogy az egyes csaták hadtörténeti vizsgálatától tartózkodik, pusztán az azokra vonatkozó források irodalmi megfogalmazására koncentrálnak. A leírások így mintegy dehistorizálva jelennek meg, ami megkönnyíti összehasonlításukat, ám a következtések levonásának értékét mindenképpen csökkentti. Az olvasó a konkrét események kapcsán csak akkor tudja a leírtakat a rekonstruálható valóság tükrében értékelni, ha háttérinformációkkal is rendelkezik. Ebből következik, hogy számos esetben elmulasztja az ugyanarra az eseményre, csatára vonatkozó párhuzamos források ütköztetését, valamint a szerző érdeklődésén érthetően, de sajnálatos módon kívül rekednek az okleveles források, ami mégis csak a legmegbízhatóbb kortárs forrástípusnak tekinthető.

Egyet lehet éretni a szerzővel abban, hogy a narrativitás elemeinek azonosításából nem lehet a hitelességre semmilyen következtést levonni, toposzok és irodalmi motívumok felismerése és azonosítása miatt nem lehet azonnal elvitatni egy elbeszéléstől annak hitelét és forrásértékét. A közönség, a befogadó és megrendelő, a „mecénás” által a történeti elírásoktól megkívánt szempontok nagy súllyal esnek a latba, hiszen a szerzőknek a kívánalmakhoz mindenképpen igazodniuk kellett, ha meg kívántak felelni a „valóságához való hűség” igényének. A megfelelés kényszere különösen a többszörösen fel- és átdolgozott témák, mint például az antik regényekben, vagy a Roland történetben jól megragadhatóan tetten is érhető.

A krónikák és szépirodalmi művek csataleírásainak számtalan motívumához hoz találó párhuzamokat, s emeli ki azok beillesztésének tudatosságát a történetbe. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy azok ne történtek volna meg, vagy éppen hasonló epizódokra ne került volna sor. Ilyenek a hősnék a csatában az első sorban való küzdelme, az alatta megsebesült, elhullott lovak hangsúlyos említése. Rendkívül érdekes, hogy a csatában történő címer-, illetve fegyverzetcsere (71. o.) a gyávaság jeleként ábrázolja, míg ugyanez a motívum más megközelítésben éppen a hűbérúr, az uralkodó iránti lovagi önfeláldozás mintapéldájaként kerül említésre. A motívum a magyar elbeszélő hagyományból is jól ismert, elég, ha a krónikaszerkesztés László-történetére vagy I. Károly királynak az 1330-as posadai csatában megörökített és a *Képes krónikában* kétszer is ábrázolt címercseréjére gondolunk. Újabban Robert W. Jones gyűjtötte egybe a harci megtévesztés néhány találó példáját:³ Evesham előtt I. Eduárd király Simon de Montfort-t azzal próbálta becsapni, hogy zsákmányolt zászlók felvonultatásával csapaterősítés látszatát próbálta kelteni, de Montfort heraldikában jártas borbélyja azonban rájött a turpisságra. Ordericus Vitalis egy breton lovagról, Ralph the Gaelről írja, hogy Breteuil vára franciák elleni védelme során többször elfedte kilétét, hogy ezzel megzavarja az ellenfelet. Vannak a magyar történethez egészen hasonló esetek is, mint amikor Poitiers-nél János, francia király címerét húsz másik lovag viselte. A courtrai-i csatában a megsérült Willem van Jülich vonult vissza lepihenni, miközben szolgája, Jan Vlaminc öltötte magára ura címeres fegyverzetét, hogy ura távolléte ne csökkentse a harci kedvet.

Hasonlóképpen tanulságos a párviadalok, a taktika, így a menekülés, megfutamodás, a színelte megfutamodás, a hadicselek történeti és irodalmi példáinak és mintáinak egybevetése. Utóbbi vonatkozásában újabb példákat olvashatunk a színelt visszavonulás nyugati ismertségéről és sikeres használatáról. A leírásokban a szerző mindvégig megkülönbözteti, hogy a vizsgált motívumot a forrás szerzője a saját oldal vagy az ellenség esetében írja-e le, illetve szembesíti a történeti és szépirodalmi források eltérő megközelítését. Számos példát olvashatunk a vezérek csaták előtti beszédeiről, s azok vitatott forrásértékéről.⁴ Hasonlóképpen kiemeli a szerző a csataleírások fegyverzetre és harci lovakra, hadiménekre vonatkozó leírásait.

A ménfői csatára gondolva nagy érdeklődéssel és haszonnal olvashatjuk a természeti jelenségek szerepére vonatkozó példákat. E jelenségek már át is vezetnek az olvasót az isteni beavatkozás, az istenítéletek, illetve az azokkal szorosan összefüggő létszámbecslések témájára, melyre szín-

³ Robert W. Jones: *Bloodied Banners. Martial Display on the Medieval Battlefield*. Woodbridge, Boydell, Rochester, NY, 2010. 25–26. o.

⁴ *Veszprémi László: Szónokló hadvezérek. Összehasonlító normann–magyar harctéri retorika. Magyar Könyvszemle*, 2012. 2. sz. 159–169. o.

tén kínáltak volna további példát a hazai krónikák. Számos olyan helyet tudnánk megnevezni, ahol a magyarországi elbeszélő források nagyon jó párhuzamot kínáltak volna az idézett nyugati példákhoz. Az erőszak képeinek bemutatásánál akár a stájer *Rímeskrónikából* is nyugodtan idézhette volna a kunok számtalan kegyetlenségére tett, részben irodalmi indíttatású leírását, így a csata után levágott fejek küldésének szokását.

A kötet gazdag példatárával és árnyalt elemzéseivel nagyban hozzájárul a középkori csataleírások kritikai elemzéséhez és forrásértékük megállapításához. A számtalan példa értelmezéséhez a csaták történeti környezetbe való elhelyezése nem lett volna haszontalan, egyúttal az ugyanazon csatára vonatkozó leírások ütköztetése is tanulságos lett volna, például a gyakran említett 933-as merseburgi, vagy éppen az 1146-os Lajta menti csata kapcsán. A magyarországi oklevelek Mályusz Elemér francia nyelvű cikkének⁵ köszönhetően nyugaton is ismert katonai hőstetteket elbeszélő narrációi pedig – még ha időben túl is nyúlnak a vizsgált időszakon – számos esetben frappáns párhuzamait nyújthatták volna a kötetben is idézett elbeszélő forrásoknak.

Veszprémy László

⁵ *Mályusz, Elemér: La chancellerie royale et la rédaction des chroniques dans la Hongrie médiévale. Le-Moyen Age, 75. (1969) 52–86., 219–225. o.*

B. SZABÓ JÁNOS

MOHÁCS. RÉGI KÉRDÉSEK – ÚJ VÁLASZOK

A Magyar Királyság hadserege az 1526. évi mohácsi csatában

(*HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Line Design, Budapest, 2015. 144 o. ISBN: 978-963-7097-74-4*)

A középkori magyar államiság végét szimbolizáló 1526. évi mohácsi összecsapás kutatása több mint egy évszázados múltra tekint vissza. A csatavesztés nagyobb évfordulói alkalmából többször tettek kísérletet hadtörténészek és történészek az összecsapással kapcsolatos szintézisek megalkotására (így 1926-ban, 1976-ban, 1986-ban vagy 2006-ban). Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy az elmúlt évek legjelentősebb, a mohácsi csatával kapcsolatos hadtörténeti értekezései B. Szabó János tollából származnak.¹ Jelen könyv B. Szabó Mohács-kutatásainak összegző szintézise, aktualitását a csata 490. évfordulója is adja.

A puha fedelű könyv borítóját egy, az 1524. évi orszai csatát ábrázoló festmény alapján készített, a korabeli lengyel nehézgyalogság védekező harcrendjének képe díszíti. A tíz fejezetre tagolt, konzekvens lapalji jegyzetekkel ellátott kötetet a rövidítve idézett művek jegyzéke (9 o.) és képtáblák (3 o.) rekesztik be.

A bevezető fejezet Gyáni Gábor *Történetírás – hadtörténetírás. Paradigmák, utak és módszerek* elnevezésű, 2005-ben a HIM-ben megrendezett konferencián előadott előadásának címét viseli.² A tulajdonképpen előzőként is funkcionáló rövidebb könyvrész az összecsapás nemzeti narratívában betöltött szerepére reflektál. A szerző cáfolja Szakály Ferenc 1975-ben közölt azon észrevételét, miszerint a mohácsi csata nem volt „nagyszabású”, B. Szabó az 1444. évi várnai és az 1525. évi páviai csata példáján keresztül látatja, hogy egy összecsapás jelentősége nem a történetek időtartamán keresztül mérhető le. A második, *A forrásokról* című fejezet a csata írásos forrásbázisát elemzi. A rövid terjedelem ellenére a szerző kitekintésében az elmúlt időszak jelentős forrásfeltáró eredményei is megtalálhatóak. Hivatkozik Antonín Kalous (Palacky Univesity, Olmütz) egy Antonio Burgio pápai nuncius 2006–2007-ben megtalált, II. Lajos hadra keléséről tudósító,

¹ A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom” I. *Hadtörténelmi Közlemények*, 117. (2004) 2. sz. 443–480. o. és A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom”. II. *Hadtörténelmi Közlemények*, 118. (2005) 3. sz. 573–634. o)

² Gyáni Gábor tanulmányának közlése: Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások. *Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006) 1. sz. 121–133. o.